

Лист до Едуарда Бернштейна. Липень 1884 р. – Маркс К., Енгельс Ф. Твори. – Т. 36. – С.151. **11.** Кирюшко М. І. Науковий атеїзм як фактор соціалістичної культурної революції // Атеїзм і культурний прогрес / Відп. ред. О.С. Онищенко. – К.: Наукова думка, 1977. – С. 160–182. **12.** Климова О. Атеїзм // Соціологічна енциклопедія / Ред. колегія В.І. Астахова та інші. – К.: Академвидав, 2008. – С. 38. **13.** Колодний А. Релігієзнавство в його дисциплінарних виявах // Дисциплінарне релігієзнавство / За ред. А. Колодного. – К.: 2010. – С. 23. **14.** Маркс К. До критики гегелівської філософії права. Вступ. – Маркс К., Енгельс Ф. Твори. – Т.1. – С.385. **15.** Слободян О. Політика, що не проминає. – К.: Вид. Дух і Літера, 2009. – С. 17. **16.** Спілка «Атеїсти і вільнодумці Айови» / American Atheists: <http://www.atheists.org>. **17.** Шахнович М. И. Происхождение философии и атеизм. – Ленинград: Наука, 1973. – 264 с. **18.** Etudes. – 1964. – November. – P. 467. **19.** Malinowski B. Magic, Science and Religion. – Boston, 1948. – P. 34–35.

УДК 327-021:355.43

ЗАГРОЗИ НАЦІОНАЛЬНИМ ІНТЕРЕСАМ УКРАЇНИ: СПРОБА КЛАСИФІКАЦІЇ

Лариса Шипілова,
кандидат політичних наук,
завідувач відділу аспірантури та докторантури
Інституту проблем національної безпеки РНБО України

На основі класифікаційного аналізу виокремлено явища і чинники, які впливають на визначення пріоритетності загроз національним інтересам, що відбивається на структуруванні категорій суспільно-політичної проблеми відповідно до ситуації й логіки.

Ключові слова: національні інтереси, загрози, безпекова політика, міжнародна безпека.

On the base of classification analysis the author singled out the phenomena and factors which influence on determining the priority of threats to national interests that depicts on structuring the social and political problem's categories in accordance with situation and logic.

Keywords: national interests, threats, security policy, international policy.

Сучасна обстановка в сфері міжнародної безпеки характеризується глибокими змінами, що відбуваються в системі міжнародних відносин, які передусім пов'язані з активізацією інтеграційних процесів на глобальному і регіональному рівнях. Утім, закінчення епохи блокової конфронтації не призвело до відмови від застосування воєнної сили у міжнародних відносинах. Нові тенденції інституційного розвитку системи безпеки в умовах формування нового світового порядку суттєво впливають на стан національних інтересів і перспективи співпраці України з європейськими та євроатлантичними структурами, які є інструментом забезпечення національних інтересів нашої держави у зовнішній політиці.

Формування безпекової політики України відбувається на основі глибокого аналізу сучасної геополітичної розстановки політичних сил у світі, змін воєнно-політичної ситуації, що характеризується закінченням глобальної конфронтації, викликаній ідеологічним протиборством двох світових систем. Проте сьогодні залишаються протиріччя, що пов'язані з розбіжностями національних інтересів, цілей, позицій регіональних і світових держав. Загрози застосування воєнної сили сьогодні зароджуються і розвиваються як наслідок наявних протиріч у політичній, економічній, енергетичній та інших сферах міжнародної і національної безпеки. Ці протиріччя можуть бути викликані проблемами, які прямо або опосередковано торкаються національних інтересів України, а саме: нечітке вирішення територіальних питань; прагнення інших держав втручатися у внутрішню політику України; порушення шляхів постачання життєво необхідних ресурсів; підтримка деструктивних сепаратистських політичних сил, а також створення несприятливих умов з метою зміни внутрішньої та зовнішньої політики держави; це також боротьба з тероризмом, незаконною торгівлею зброєю, наркотиками, нелегальною міграцією тощо.

Головна властивість наявних проблем така, що всі вони тісно пов'язані між собою, протиріччя одних можуть посилювати протиріччя інших. Негативними чинниками, що ускладнюють ці протиріччя і можуть підштовхувати держави до більш жорстких дій, є посилення нестабільності в регіонах і країнах, де Україна має певні економічні інтереси. Стимулювання загострень внутрішніх протиріч, створення умов, що перешкоджають проведенню економічних та соціальних реформ, є спробами тиску на проведення Україною внутрішньої і зовнішньої політики.

Пріоритетне завдання зовнішньої політики України – забезпечити мир, стабільність, добросусідство та партнерство по всьому периметру її державних кордонів у контексті магістрального курсу на інтегрування до європейських та євроатлантичних структур. Але проблема забезпечення стабільності і просування реформ у

державі залишається наріжним каменем не тільки всередині країни, а з огляду на останні події, вимагає більш глибокого моніторингу і комплексного її вирішення.

Методологічні підходи до процесу усвідомлення проблеми репрезентують широкий методологічний спектр і сприяють створенню науково обґрунтованої системи гарантування національної безпеки України в контексті визначення пріоритетності, виявлення та нейтралізації загроз її національним інтересам, проте ця система не повною мірою визначає сукупність засобів і заходів, що встановлюють послідовність підтримання сталого розвитку країни.

Зробимо спробу розширити уявлення про необхідність розгляду поточного ситуаційного контексту загроз національним інтересам, визначення їхньої специфіки та проведення класифікаційного аналізу, що сприятиме у встановленні періоду, впродовж якого забезпечується відносна стабільність реалізації національних цілей держави. Очевидно, що за умови швидкої глобалізації міжнародних відносин Україні необхідно впевнено і чітко відстоювати свої національні інтереси, вживати заходи щодо гарантування національної безпеки. Адже наслідком для держави, не спроможної відповісти адекватним чином на виклики та загрози, пов'язані з глобалізацією, може стати її неминуче послаблення та деградація [1]. Національна безпека визначається поняттями наявних або потенційних загроз національним інтересам. У Законі України «Про основи національної безпеки України» загрози національним інтересам – це наявні та потенційно можливі явища і чинники, які створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України [2], що безпосередньо пов'язується з оцінками характеру загроз, прогнозуванням та перспективним аналізом тенденцій змін, а також впливу внутрішніх та зовнішніх чинників.

Загроза – це соціальне, природне чи техногенне явище з прогнозованими небажаними подіями, що можуть відбутися у певний момент часу в межах певної території, спричинити смерть людей і завдати шкоди їх здоров'ю, призвести до матеріальних і фінансових збитків, псувати довкілля [3]. Водночас, об'єктивне визначення загроз передбачає чітке усвідомлення параметрів, поза межами яких певне явище втрачає можливості саморегуляції та потребує зовнішнього втручання для збереження стабільності соціальної системи, а також певних умов, що перетворюють чинники на реальну чи потенційну загрозу [4]. Їх можна визначити та встановити ступінь важливості за допомогою класифікаційного аналізу, який відіграє роль засобу уточнення обсягу, він досить вичерпний, враховує всі можливі випадки, є послідовним й відповідає суспільно-політичній проблемі, що розглядається. Можливим є

виокремлення явищ і чинників, гарантованим – структурування категорій суспільно-політичної проблеми відповідно до ситуації й логіки дотримання процедурних правил, основні з яких наведені у таблиці.

Таблиця

Основні правила та вимоги до класифікаційних категорій

Правило	Вимоги
Обсяг	Категорії мають відповідати глибині проблемної ситуації: спочатку чітко визначається суспільно-політична проблема, потім збираються факти, окреслюються її межі. Найпродуктивнішим шляхом класифікації є визначення відсутності (або наявності) типів необхідних елементів для розширення можливостей вирішення проблеми
Напрямок	Визначається кожен тип явища, пов'язаного з проблемною ситуацією (кожен тип одиниць)
Ієрархічні відмінності	Категорії чи субкатегорії мають чітко розмежовуватися (важливо не допускати переходу висновків з одного рівня на інший)
Контроль	Кожна категорія чи субкатегорія має ґрунтуватися на єдиному класифікаційному принципі

Наведені правила та вимоги до класифікаційних категорій дозволяють провести більш глибокий аналіз державної політики з питань національної безпеки щодо порядку формування заходів для своєчасного виявлення та визначення пріоритетності загроз національним інтересам.

Наявність економічних, політичних, релігійних, етнічних та інших проблем (які в умовах динамічного розвитку міжнародної обстановки за певних обставин уможливають застосування запобіжних заходів) є чинником не тільки виникнення, а й розвитку та реалізації загроз. Характер проблемних суперечностей регіону, до якого входить Україна, визначає можливі загрози національній безпеці України, які прямо або опосередковано пов'язані із застосуванням воєнної сили. Вони поділяються на загрози воєнного та невоєнного характеру.

Загрози воєнного характеру – пряма масштабна збройна агресія. Причиною виникнення загрози можуть стати принципові антагоністичні суперечності життєво важливих національних інтересів України і будь-якої держави або коаліції держав, прагнення їх безумовного панування в регіоні. Час, потрібний

для визначення та запобігання загрозі, вважають достатнім для виключення чиннику несподіваності агресії, однак може бути недостатнім для переведення національної економіки на воєнний лад, тому необхідним залишається дотримання вибраного курсу здійснення зовнішньої політики України. Як приклад виникнення воєнної загрози можна назвати суперечки навколо економічної діяльності України у північно-західній акваторії Чорного моря, внутрішні суперечності етнічного та релігійного характеру в районах поблизу південних, західних та південно-західних кордонів, які ускладнюються низьким соціальним захистом населення.

Загроза може стимулюватися прагненням регіональних або провідних світових держав до лідерства в регіоні і посилюватися через надання ними моральної, воєнної, політичної, фінансової та іншої підтримки внутрішнім політичним силам, незаконним збройним формуванням, проведення інформаційних диверсій, тиск на політичне керівництво. Такий розвиток подій можливий унаслідок розвитку сучасних суперечностей. Ця загроза є найдинамічнішою. Час, необхідний для визначення та здійснення певних приготувань, є значно меншим, ніж у разі масштабної збройної агресії. Загрози воєнного характеру прямо пов'язані з виникненням воєнних конфліктів із застосуванням збройних сил та інших військових формувань для їх запобігання, стримування та адекватного реагування.

Загрози невоєнного характеру – загрози загального характеру, що виникають унаслідок діяльності терористичних та організованих злочинних угруповань, неадекватної реакції на ці явища держав регіону, що загрожує національним інтересам України. З огляду на наявність у нашій країні нестабільних територій, існує ймовірність виникнення таких загроз. Стихійні лиха, масштабні екологічні катастрофи є найбільш можливими та, водночас, менш прогнозованими для України. Вони можуть виникати внаслідок стихії природи, а також у результаті діяльності як України, так і інших держав регіону в межах єдиного природного середовища. Можливість виникнення таких загроз значно підвищується на тлі експлуатації екологічно небезпечних виробництв, використання застарілого обладнання, відсутності ефективного екологічного контролю господарчої діяльності з боку держави. Завдання щодо запобігання і реагування на ці загрози покладаються на відповідні органи державної влади та військові формування. У свою чергу, збройні сили мають бути готовими для надання їм необхідної підтримки і допомоги у разі масштабних наслідків реалізації загроз, їхнє залучення у таких випадках має бути чітко регламентовано законодавством України та відповідати міжнародним правовим

нормам. Економічна спроможність держави залишається однією з основних загроз невоєнного характеру.

Класифікація загроз передбачає застосування ієрархічного аналізу, пов'язаного з проблемою причинно-наслідкових зв'язків, дає змогу побудувати послідовність виникнення загроз за такими ознаками: можливі – незначні, але здатні стати причиною руйнування сподівань; ймовірні – можливі, але їх зв'язок важко довести; дійові – наявність відомих взаємовідносин між загрозами (причинний зв'язок). Через можливість систематизувати значну кількість загроз у концептуальних межах ієрархічний аналіз є доцільним для процесу усвідомлення проблеми під час моніторингу державної політики.

Загалом зазначені вище етапи призначені також для проведення ситуаційного аналізу і прогнозування під час формування стратегії розвитку суспільства, але слід зазначити, що основним при цьому має бути чітке визначення національних інтересів. Вирішення суспільних проблем потрібно розглядати як замкнений цикл, тобто кінцевий етап – оцінювання політичного курсу держави фактично є етапом усвідомлення нової проблеми.

Аналізуючи Закон України «Про основи національної безпеки України», що визначає національні інтереси України в усіх сферах життєдіяльності держави, можна узагальнити і розглядати національні інтереси як:

- *внутрішні національні інтереси*, які полягають у: створенні громадянського суспільства, підвищенні ефективності роботи органів державної влади та місцевого самоврядування, розвитку демократичних інститутів для забезпечення прав і свобод людини; досягненні національної злагоди, політичної та соціальної стабільності, гарантуванні прав українській нації і національним меншинам України; подоланні економічної кризи і створенні соціально зорієнтованої ринкової економіки; гарантуванні конституційного ладу, створенні механізму ефективного державного будівництва та підвищення стійкості державних інститутів; забезпеченні екологічно та технологічно безпечних умов життєдіяльності суспільства; збереженні та підвищенні науково-технологічного потенціалу; укріпленні генофонду українського народу, його фізичного і морального здоров'я та інтелектуального потенціалу; розвитку української нації, історичної свідомості і національної гідності українців, розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх національностей, які проживають в Україні; будівництві системи національної безпеки однаково ефективною на місцевому, регіональному та національному рівнях;

- *зовнішні національні інтереси* – це налагодження рівноправних та взаємовигідних відносин з усіма державами, інтегрування в європейське і світове співтовариство за збереження економічної самостійності; забезпечення суверенітету, територіальної недоторканності та політичної незалежності; пом'якшення наслідків домінування іноземного економічного, політичного та культурного впливу, досягнення вільного доступу до життєво важливих економічних зон, комунікацій та інформаційних потоків; підтримання та розвиток міжнародного процесу з нерозповсюдження ядерних технологій та нових видів озброєнь, зниження бойового і чисельного складу Збройних сил; закріплення достатнього рівня національної безпеки на основі економічного, науково-технологічного, інформаційного та воєнного потенціалів; участь у будівництві міжнародної систем безпеки, однаково ефективної на європейському і глобальному рівнях.

Україна, реалізуючи свій зовнішньополітичний курс відповідно до проголошених національних інтересів, якими є життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади, не висуває територіальних претензій до інших держав і не визнає жодних територіальних претензій до себе; суворо дотримується принципу недоторканності наявних державних кордонів; поважає державний суверенітет та політичну незалежність інших держав і визнає за ними право на вирішення всіх питань національної безпеки відповідно до своїх інтересів, не завдаючи шкоди безпеці інших держав; сприяє паритетному і збалансованому скороченню всіх видів збройних сил і озброєнь у регіоні та у світі, виходячи з умов забезпечення оборонної достатності кожної держави; обстоює вирішення всіх міждержавних суперечностей тільки політичними та іншими прийнятими згідно з нормами міжнародного права засобами і прийняттям усіма державами зобов'язань про взаємний ненапад; буде свої відносини з іншими державами незалежно від їх суспільно-політичного ладу та воєнно-політичної орієнтації з урахуванням питань національної безпеки сторін; виступає за пріоритетність політичних засобів під час розв'язання конфліктних ситуацій; забороняє застосовувати власні збройні сили для вирішення політичних проблем на своїй території; виступає проти розміщення іноземних військ на своїй території та на територіях інших держав без їхньої на те згоди.

Недосконалість процесів політичного реформування в середині країни, економічні прорахунки, руйнування духовних та історичних цінностей заважає прогресивному поступу, негативно впливає на розвиток політичних та економічних відносин з іншими країнами. Необхідним є відстеження динаміки суспільного розвитку,

консолідація суспільства в межах реалізації життєво важливих інтересів.

Україна виступає за створення системи загальноєвропейської колективної безпеки і вважає участь у ній важливим компонентом національної безпеки. Вона сприяє створенню надійних міжнародних механізмів та загальноєвропейської структури безпеки на двосторонньому, регіональному і глобальному рівнях з метою зміцнення довіри і партнерства на основі принципів взаєморозуміння і відкритості.

Незважаючи на те, що ймовірність прямого військового втручання у внутрішні справи України незначна, загрози різнопланового характеру існують. До таких загроз можна віднести, наприклад, загрози в енергетичній, економічній, інформаційній сферах, неконтрольоване розповсюдження зброї масового ураження, нелегальна міграція, негативний вплив та руйнування основ духовного життя суспільства тощо. Далеко не повний перелік загроз свідчить про те, що проблема існує і потребує удосконалення механізмів її вирішення. Запропонований методологічний підхід розкриває пріоритетність у проведенні моніторингу державної політики з питань національної безпеки щодо порядку формування заходів для своєчасного виявлення та запобігання загроз національним інтересам України.

Таким чином, під час реалізації сучасної політики національної безпеки необхідно відстежувати зміни, що відбуваються в державі з урахуванням внутрішніх і зовнішніх чинників впливу, визначати обсяг та пріоритетність загроз національним інтересам для розроблення та вжиття заходів, що виходять за межі традиційних механізмів, та методів виявлення загроз національним інтересам на початкових стадіях їх виникнення.

Враховуючи те, що всебічний розвиток європейських інтеграційних процесів є одним із системотворчих чинників сучасних міжнародних відносин, Україні необхідна повномасштабна європейська та євроатлантична інтеграція як ключовий засіб для якнайповнішої реалізації національних інтересів, забезпечення успішного вирішення фундаментальних завдань внутрішнього розвитку та участі в міжнародному співробітництві. Можна констатувати, що цей процес є вертикальним, тому що існують ієрархічні пріоритети у застосуванні механізмів як не примусових політичних і економічних, так і примусових, передусім економічних і військових.

1. Горбулін В. П., Качинський А. Б. Пріоритетність національних інтересів у світлі Стратегії національної безпеки України // Стратегічна панорама. – 2005. – № 3. – С. 11. 2. Закон України «Про

основи національної безпеки України» / Уряд. кур'єр. – 2003. – 30 лип. **3.** Качинський А. Б. Безпека, загрози і ризик: наукові концепції та математичні моделі: Монографія. – К.: ІПНБ НАСБУ. – 2004. – 366 с. **4.** Бодрук О. С. Структура воєнної безпеки: національний та міжнародний аспекти. – К.: НІПМБ, 2001. – С. 20.

УДК 323.282

ПОЛІТИЧНИЙ ЕКСТРЕМІЗМ У СИСТЕМІ ДЕФІНІЦІЙ ПРАВОВОЇ І ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Богдан Петренко,

*здобувач Інституту історії і політики
Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника*

У статті аналізуються визначення поняття «політичний екстремізм» у політичній та правовій науці. Виділяються основні ознаки політичного екстремізму, радикалізму та тероризму.

Ключові слова: *політичний екстремізм, радикалізм, тероризм, політична поведінка, політичне насилля.*

In this article the definitions of «political extremism» in political and legal science are analyzed. The main features of political extremism, radicalism and terrorism are selected.

Keywords: *political extremism, radicalism, terrorism, political behavior, political violence.*

Останнім часом не лише в публіцистичній, а й науковій літературі та нормативно-правових актах поняття політичного екстремізму використовують як синонім певних видів політичної поведінки. Цей термін часто ототожнюють з іншими поняттями, як близькими йому, – з політичною діяльністю, що має ті чи інші риси екстремізму. Зокрема, йдеться про ксенофобію, тероризм, терор, радикалізм тощо. Формування дефініції політичного екстремізму може бути надто широким і включати в себе різноманітні прояви активної громадської позиції (як правило, це стосується акцій протестів проти дій чи намірів державної влади), або звужувати до ознак, які властиві іншим формам політичної діяльності.

Розмиті підходи до визначення не лише не дають можливості чітко визначити поняття «політичний екстремізм», а й сприяють його використанню як засобу маніпулювання політичною свідомістю.